

SKRIFTER UTGIVNA AV FÖRENINGEN
DET GAMLA LUND
XXIII. 1941.

GUSTAF ERNST

LUNDS FOLKSKOLOR
FÖRE 1842

LUND
FÖRENINGEN DET GAMLA LUND

SKRIFTER UTGIVNA AV FÖRENINGEN
DET GAMLA LUND
XXIII. 1941.

GUSTAF ERNST

LUNDS FOLKSKOLOR
FÖRE 1842

LUND 1942
SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

I Lund funnos 1842 vid tiden för folkskolestadgans utfärdande fyra folkskolor: fattigskolan, allmänna barnskolan eller växelundervisningsskolan, i dagligt tal kallad lancasterskolan, flickskolan och söndagsskolan. Fattigskolan hade sedan lång tid varit i verksamhet, under det att de tre andra tillkommit på 1820 och 1830 talen. Allmänna barnskolan var egentligen en enskild skola, som även mottog fattiga barn utan avgift. Då dess styrelse åtagit sig att även lämna undervisning åt flickor, hade den övertagit den Hessléniska skolan och öppnat flickskola. Denna lösrycktes dock snart från allmänna barnskolan och fann ett hem i fattigskolans nya byggnad. Söndagsskolan var avsedd att lämna undervisning åt ynglingar, som mer eller mindre kunde anses vara analfabeter.

Fattigskolan hade ingen enhetlig styrelse. Den hade tillkommit på prästerligt initiativ och fått understöd av domkyrkans medel. Domprosten och domkyrkorådet hade överinseende över skolan, som också kallades domkyrkans fattigskola. Sedan hade fattigvårdsstyrelsen lämnat middagsmåltid åt de fattigaste barnen och 1836 fått skolan inrymd i samma nybyggnad, som rymde dess kok- och arbetsinrättning. Därigenom kom denna styrelse småningom att anses som närmast ansvarig för skolans ledning. — Allmänna barnskolan hade en inflytelserik och målmedveten styrelse, som förstod att tillvarataga alla möjligheter för att trygga skolans ekonomi och förbättra dess ställning. — Flickskolan och söndagsskolan stodo under allmänna barnskolans styrelse, den förra dock endast under en kortare tid.

FATTIGSKOLAN

Olika meningar ha uttalats om tidpunkten för Lunds fattigskolas tillkomst. Berling förklarar, att den varit i verksamhet sedan 1815¹. Westling uppger, att den är från 1808². Lundahl yttar sig mera försiktigt³. Han tillskriver den en högre ålder och menar, att den fanns redan 1800 och organiserats 1815. Vid 1800-talets början hade den emellertid redan uppnått en respektabel ålder.

En liten annons i *Nytt och Gammalt*⁴ 3/1 1798 låter oss se, att skolan då hade kapital att låna ut. Annonser, som är under-tecknad Henric Schartau, lyder:

»Et denna Stadens Fattig-skola tillhörigt capital stort 12 rdr 16 sk. bco mynt kan till låns bekommas emot 6 procentes årlig ränta, som betalas i riksgäldssedlar och inteckning, hwarom underrättelse fås hos undertecknad».

Schartau låter oss sedermera veta, att fattigskolan långt dess-förinnan hade tillgångar.

1802 avfattade han en skrivelse, som sannolikt inlämnats till hans förmän i domkapitlet. Den har till överskrift: »Allerödmju-kaste berättelse om Fattigskolan i Lund». Då denna skrivelse⁵ be-lyser åtskilliga förhållanden av intresse, återges den här i sin hel-

¹ BERLING, E. W.: Lund. Tillägg 1859–1868 s. 82.

² WESTLING B. G. W.: Huvuddragen af den svenska folkundervisningens historia. Sthlm 1900 s. 239.

³ LUNDAHL, N.: Folkskolans 50-årsfest i Lund den 3 juni 1892. Lund 1892 s. 10.

⁴ Från 1813 Lunds Weckoblad. I det följande använda förkortningar: N. o G. = *Nytt och Gammalt*, L. W. = Lunds Weckoblad, Sk. C. = *Skånska Correspondenten*, L. S. = Lunds Stiftstidning.

⁵ Skrivelsen finns i avskrift i landsarkivet i Lund: Lund, Uppgifter ang. fattig-vård och beskattning.

het. Några ord som i avskriften överhoppats, ersättas gissningsvis inom klammer.

»Utom Akademien och Trivialskolan är Fattigskolan den enda offentliga undervisningsanstalt som finnes inom staden Lund.

Dess uprinnelse är mig obekant. Äldsta räkningen är af år 1766. Som skolans behållna capital då redan war nära lika med det närwarande, eller Tvåhundra åttioåtta daler 15 öre silfwermynt, så kan man deraf sluta, at fattigskolan då redan en längre tid ägt bestånd.

Dess tillgångar bestå 1:o uti årliga Interasset af Intecknade Capitaler, hwilka tillhoppa utgöra Femtjofem Riksdlr 18 sk. 8 rst. specie bco, 2:o uti det som faller i håfwarna om aftonsångerna på de dagar då inga andra Collecter upbäras, hwilket årligen utgör omkring En rdr. 3. Af friwilliga gåfwor, som årligen utgöra omkring En rdr på sednare tiden, då undertecknad med deras samtycke, hwilka lämnat honom något till de fattige, deraf tagit något till Fattigskolans behof. — Således kan Fattigskolans hela Inkomst årligen stiga sig till omkring Fjorton Rdr specie Riksgäldssedlar. — Det, som i aftonsångar tillfaller Fattigskolan upføres i en bok af domkyrkoklockaren och lägges sedan ned uti en med lås förwarad låda genom en på locket warande öpning och till hwilken låda Förste stadscomministern har nyckeln. Räkningarna öfwer Fattigskolans inkomst och utgift finnas uti en Bok, som är under domkyrkoklockarens wård, och hwaruti det upteknas, som i aftonsångerna faller i Hofwarne. Dessa räkningar pläga revideras af stadens Borgmästare, och genom hans påskrift godkännas.

Då Bokbindaren Bundt här i staden af ädel fri willja skänkt till Fattigskolan så många ABC böcker och Lill-catecheser, som vid Fattigskolan på flera år blifvit upnötta, så hafwa utgifterna endast bestådt i det arfwode, som blifvit skolmästaren betingadt, och hwilket, efter olikheten af barnens antal, varierat sedan 1792 emellan En rdr 25 sk. och Nio rdr 14 sk. Detta arfwode beräknas till en skilling 16 rst. i weckan för hwart barn, som njuter underwisning. — Barnens antal, till det mesta bestämt af tillgångarna, har sedan sistnämnda tid varierat emellan Två och Ellofwa. — Såsom tillgångarna warit mycket knappa, så har såväl antalet af skolebarnen som ock underwisningstiden måst derefter lämpas. Af sådan orsak har underwisningen wid slutet af mars eller wid början af april begynnats och slutats wid början af nowember. — Skolehållningen har således måst under winteren uphöra, emedan den här å orten warande dyrhet på eldbrand skulle göra skolehållningen om wintertiden dyrare.

När underwisningen skall taga sin början, låter Förste Stadscomministern (under hwars wård Fattigskolan är) kundgöra från Predikstolen i Domkyrkan i alla 3:ne Predikningarna, att de, som ämna begagna sig af Fattigskolan för sina barn, skola sig hos honom anmäla. — Sedan han förhört hwarje barn, som anmäles,

skrifwer han en sedel af det innehåll: N. N. intages i Fattigskolan, hwilken sedel upwisas för skolemästaren, då barnet af honom emottages. — Föräldrarna få wid antagnings sedelens emottagande af Förste Stads Comministeren den tillsägelsen, at derest barnet för sjukdom skull tages utur skolan, derom tillsäga hos honom och då skolan uphörer infinna sig hos honom med barnet, på det han må äga tillfälle at utröna hwad barnet under skoletiden har lärt. — Underwisningen i Fattigskolan sträcker sig endast till at lära känna bokstäfverne, stafva, läsa rent och lära lilla Cathechesen utantill. — Alldrig har tillgången för fattig skolans räkning [räckt till så att barnen] fådt lära skrifwa.

Den, som sedan 1793 warit Fattigskolemästare, är en 70 års man, men nykter och beskedelig¹; och har det under sistnämnda tid alltid wisat sig det han bland barnen gjort nytta. Han har i yngre åren warit handskemakare och sedan klockare wid Hospitalets kyrka här i staden, till dess, med Hospitalets flyttning till Malmö, gudstjensten i Hospitalskyrkan uphörde. — Derefter har han under tiden bestridt sången i den nära invid staden belägna Closterkyrkan.

När skoletiden är ute, aflämnar Skolemästaren de förut omnämnda antagningssedlarna. Efter dessa controlleras den räkning, som han ingifwer, hwarefter han får sin betalning.

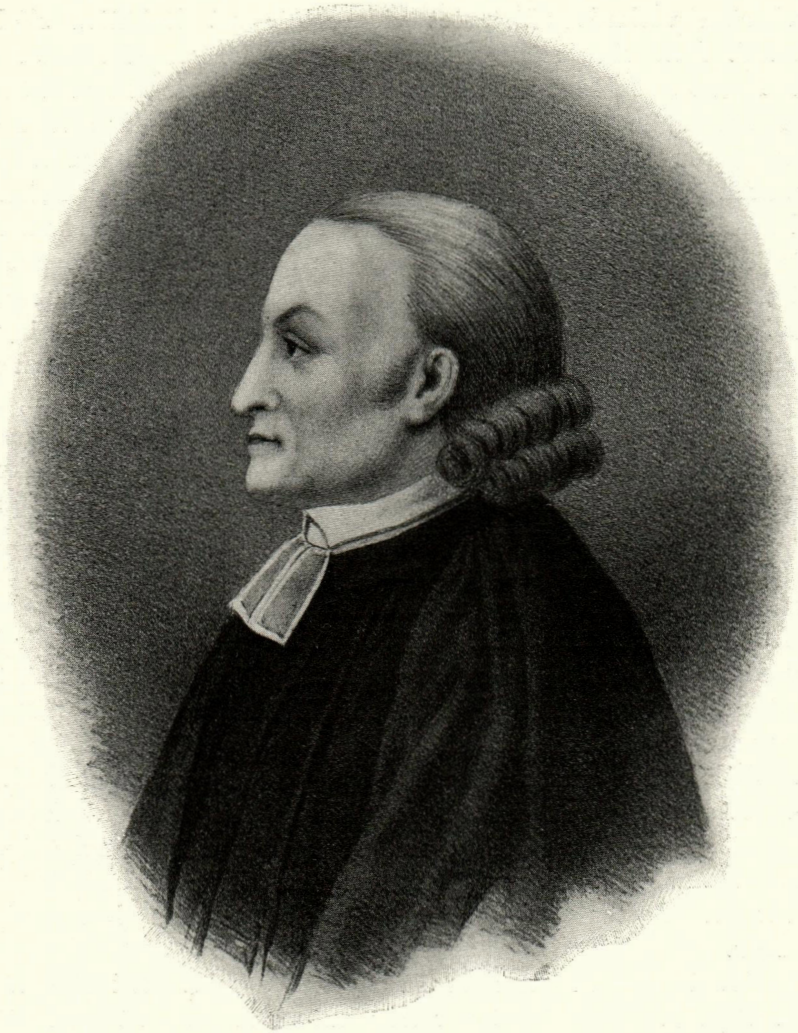
För ett par år sedan blef undertecknad af Herr Doctoren och Domprobsten Hesslén genom dess Comminister nuwarande Kyrkoherden Herr Magister Carl S. Rönbeck anmodad at författa ett utkast till Fattigskolans utwidgande och förbättrande, hwarwid undertecknad i synnerhet hade det i sikte at underwisningen måtte likna ett trappsteg, från hwilcket barnet antingen kunde upstiga till stadens Trivialskolans första Class eller derifrån nedstiga till handtwärkerierna och åckerbruket. De gynnande omständigheter under hwilka Herr Doctoren och domprobsten lærer insedt mögligheten af denna förbättringens wärkställande, lära ännu icke hafwa inträffat, ty denna inrättning är ännu i den ställning, hwarå jag här ofwanföre sökt göra beskrifning.

Lund den 31 mars 1802

Henric Schartau
Förste Stadscomminister
kyrkoherde och Prost.

Vi ha sålunda sett, att vården om skolan och dess ekonomi uteslutande var en prästerlig angelägenhet. Man anlidade ännu icke fattigvården om hjälp. Skolan var visserligen avsedd för fattiga barn men för Schartau stod önskemålet klart, att barnen där skulle kunna förvärva sådana kunskaper att möjlighet för dem skulle finnas att stiga uppför den sociala skalan genom att fortsätta

¹ Hans namn var Nils Knutsson.

Henric Schartau f. 27/9 1757 d. 3/2 1825.

studierna i trivialskolan. Som förhållandena nu voro, räckte aldrig inkomsterna till för att bereda barnen undervisning i skrivning. Räkning nämnes icke bland skolämnena. Schartaus förmodan, att fattigskolan varit i verksamhet lång tid före 1766 är säkerligen riktig. Det är möjligt, att den härstammar från början av 1700-talet. Man hade fått ett mönster att följa i A. H. Franckes fri- och fattigskola, som grundades i Halle 1695.

Schartau verkade oförtrutet vidare för att förbättra skolans ekonomi. Han ville skaffa läraren bättre avlöningsförmåner och bereda skolan en fast bostad, så att barnen kunde slippa att med sin lärare flytta från hus till hus. Han ansåg, att fattigvårdsstyrelsen borde känna som sin skyldighet att understödja skolan. I jurisdiktionernas protokoll 16/12 07 anföres, att prosten Schartau med anledning av § 5 sista momentet i fattigreglementet hemställt om nödvändigheten av de fattigas vård även med avseende på fattiga barns undervisning. Man överenskom, att en subscriptionslista skulle cirkulera, för att insamla pengar till avlöning av en »Scholæ-mästare», som står under fattigdirektionens inseende. Insamlade pengar skulle överlämnas till prosten, som i samråd med utsedda ombud skulle bestämma om skolmästarens lön för året och sättet och ordningen för »undervisningsverkets» förvaltning. Om överskott då förefanns, skulle det förbli i prostens vård, tills man hunnit gå »i mera fullständig befattning» om skolas inrättande och vidmakthållande för framtiden, vartill prosten benäget åtagit sig att författa projekt.

Man fick en värdefull hjälp, då K. Maj:t anslog 100 rdr beo av domkyrkans årliga inkomster till årlig lön åt en skolmästare för stadens fattiga barn. I stadsjurisdiktions protokoll 30/9 08¹ får man veta, att trots detta anslag stadens tillgångar icke för närvarande tillåta att för honom uppbygga något hus utan skulle båda jurisdiktionerna gemensamt bidra till hyra av husrum. Akademiska jurisdiktionens protokoll är mycket kort och nämner endast, att nödiga husrum för fattigskolan skulle hyras och hyran betalas av de sammanskottsmedel, som innestå hos prosten Schartau.

Anledningen till att man så mycket sysslat med skolfrågan under åren 1807 och 1808 var nog huvudsakligen att man måste söka en efterträdare till den utgamle läraren. I L. W. 7/9 08 förklarar man platsen ledig. Innehavare blev Åke Lindström, som i längderna kallas arbetskarl och borgare. Under hans läraretid fick man pröva på olägenheten av att skolan ständigt flyttade. 1808 bor han å nr 157, 1809 å nr 300, 1810 å nr 162, 1813 flyttar han som änkling till nr 163. Han kan knappast ha skött sina åliggan-

---

¹ De båda jurisdiktionerna ha kommit på kant med varandra och avfatta var sitt protokoll.

den med stor kraft, då han tydligen led av tuberkulos. Han dog av »lungsjuka» den 3/9 1815 vid 39 års ålder.

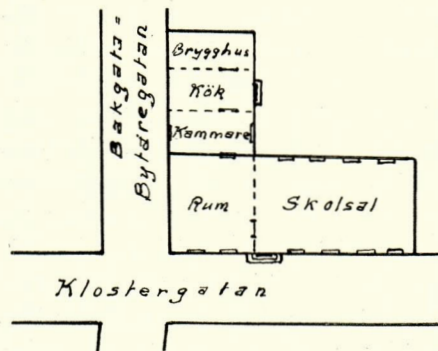
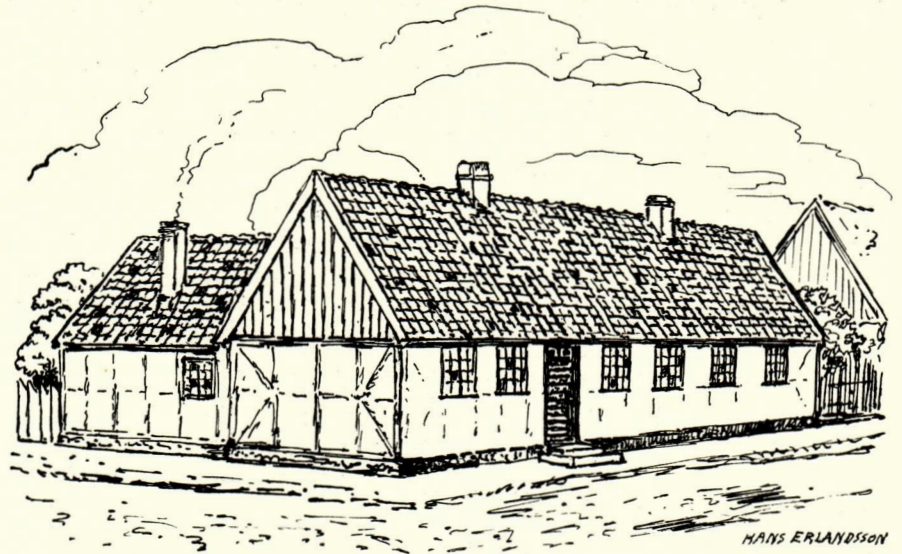
Man hade haft dålig erfarenhet av sina skolmästare, den ene utsliten och gammal, den andre sjuk och kraftlös. Ett visst missnöje tyckes visa sig i ett yttrande, som stadsjurisdiktionen fäller, då den (21/1 14) skulle yttra sig om ett förslag till nytt reglemente för de fattigas underhåll. Man hade ingenting att erinra mot föreslagen lön och hushyra till skolmästaren »såvida en skicklig man till fattigskolmästare antages». Med fullt förtroende överlämnades den saken i domprostens händer, »enär, efter hwad vidare i Reglementet förekommer, han kan Fattig-skolmästaren både till- och afsätta». Samma månad som Lindström dog, tillsattes hans efterträdare, Karl Pettersson, som stannade på sin post i mer än 40 år till sin död 1856¹. Han fick kort efter sitt tillträde till platsen en avsevärd löneökning. På domkapitlets förslag beviljade K. Maj:t honom 13/12 15 årligen 4 tunnor råg och 4 tunnor korn av domkyrkans behållna spannmål.

Pettersson var då han tillträdde befattningen 24 år gammal. Han hade troligen från början av nödtvång helt ägnat sig åt lärarekallet. I husförhörslängderna 1813—15 står antecknat, att han är ofärdig och frånvarande på landet för att hålla skola. Man hade sålunda nu funnit en fackman, som helt kunde ägna sig åt sitt kall. N. P. Osberg, som på 1820-talet var lärjunge i en nära fattigskolan belägen privatskola, ger oss i Lundaminnen² en beskrivning på skolhuset och läraren. Skolan var inrymd i en lång vitkalkad envåningsbyggnad med små mångrutiga fönster vid Klostergatan. Pettersson förstod att hålla sina lärjungar i tukt och Herrans förmaning. Han såg barsk ut och var lytt i ena sidan, varför han måste stödja den mot en grov käpp, när han gick. Alla lärjungarna läste halvhögt och alla på en gång, vilket förorsakade en »tintamarre» (ett väsen), som förnams ut på gatan. Osberg tillägger, att denna läsmetod var gängse i de flesta byskolor.

Fyra år efter det Pettersson tillträtt sin plats ansåg man sig äntligen ha råd inköpa ett skolhus. Den 1 nov. 1819 inköptes huset å nr 313 i hörnet av Klostergatan och Bytaregatan. Enligt domkyrkans räkenskaper betalades 1222 rdr. 10 sk. 8 rst. bco att amorteras årligen med 111 rdr. 5 sk. 4 rst. bco jämte 6 procents

¹ Pettersson född i Lund 12/9 1791, död 18/4 1856.

² Utg. av G. Carlquist 1926—1927 (Det gamla Lund VIII o. IX).

Planritning och försök till rekonstruktion
av Lunds fattigskolas utseende 1820–36.

ränta. Följande år reparerades huset varjämte bord och bänkar inköptes. I Skånska Brandförsäkringsinrättningens arkiv 3 juli 1828 finna vi en beskrivning på »domkyrkans fattigskola». Det var ett envåningshus, som uppförts av ektimmer med väggar dels av mursten dels av lera med tak av tegel. Huset var då omkring 60 år gammalt och i tämligen gott skick. Det hade en längd av 24 alnar, bredd $9\frac{1}{4}$ alnar och höjd från fot till tak $4\frac{1}{4}$ alnar; det hade två större rum, det ena skolrum¹, och 10 par fönster med mindre rutor. Åt Bytaregatan var det sammanbyggt med ett mindre

¹ Att detta var 17 alnar långt veta vi från annat håll.

boningshus 12 alnar långt, $8\frac{1}{4}$ alnar brett och $4\frac{1}{4}$ alnar högt. Det innehöll kammare, kök och ett mindre brygghus.

I fattigskolan undervisades både gossar och flickor. Barnantalet, som 1815 uppgick till 14 hade efter 20 år tiodubblats. Pettersson uppger då själv (L. W. 25/11 35), att han hade 150 barn i skolan. Vi se av hans uttalande, att han dessutom flera vintrar måste vid ljus läsa med 18 à 20-åringar, som skulle beredas till nattvarden. Därtill inskränkte sig emellertid icke hans arbete. Han skulle på fattigförsörjningens föranstaltande lämna middagsmåltid åt 30 à 40 barn mot en avgift av 1 sk. 2 rst. bco för portion. Härvid hade han hjälp av sin hustru och sin syster, vilka väl också togo hand om de utsocknes fosterbarn, som Pettersson fått anförtrodda åt sig och som tidtals kunde uppgå till 6. Undervisningen bedrevs då hela året om utom under några dagar vid jultiden och omfattade ämnena innanläsning, kristendomskunskap, skrivning, räkning samt första grunderna av historia och geografi. Petterssons arbetsbörda måste ha varit oerhörd och han skulle säkert icke ha orkat med den, om han icke, såsom vi sedan skola se, vid undervisningen haft hjälp av ynglingar, som utbildade sig till lärarekallet.

Petterssons trägna möda fick sin belöning. Han erhöll 1831 ett personligt lönetillägg av 10 tunnor spannmål. Kort tid därefter erhöll han ett mera synligt bevis på uppskattning. Biskop Faxe anhöll hos K. Maj:t, att Pettersson skulle erhålla medalj för medborgerlig förtjänst. Sedan denna anhållan beviljats, överlämnade biskopen åt honom den mindre guldmedaljen att i grönt band bäras på bröstet. Överlämnandet skedde i skolan den 13 april 1833 i närvaro av fattigvårdsdirektionen och 140 barn, som av direktionen undfägnades med middagsmåltid (L. S. 25/5 33). Några månader därefter blev emellertid Pettersson utsatt för ett hänsynslöst angrepp, som dock mindre var riktat mot honom än mot Schartaus minne och schartauanerna.

Schartau, som dött 1825, hade under hela sin livstid varit fattigskolans egentlige ledare. Hans intresse för barnuppfostran hade förmått honom att anskaffa hem och undervisning åt barn, vilkas föräldrar bodde i församlingar, som kunde vara rätt avlägsna från Lund. Pettersson mottog sådana fosterbarn. De inackorderades emellertid också hos äldre kvinnor, som åtog sig deras undervisning och uppfostran. Förtalet ville låta påskina, att Schartau sökte

påverka fosterföräldrarna att driva sektanda in i denna ungdomsskara¹. Fattigskolan skulle vara sektens högberg.

Från förtal övergick man till öppet angrepp. I Stockholms Aftontidning nr 30 1833 hade stått att läsa en artikel med överskrift »Adampiskarne i Lund». Härei uppgavs, att en i Lund existerande sekt, vars syfte var att med de rysligaste medel driva Adam ur syndakroppen på barn, erövrat både den enskilda barnundervisningen bland de lägre klasserna och den offentliga i stadens fattigskola, där »det lärar ha gått förskräckligt till». Skolmästaren skulle bl. a. efter blodig aga ha ingnidit barnens ryggar med salt.

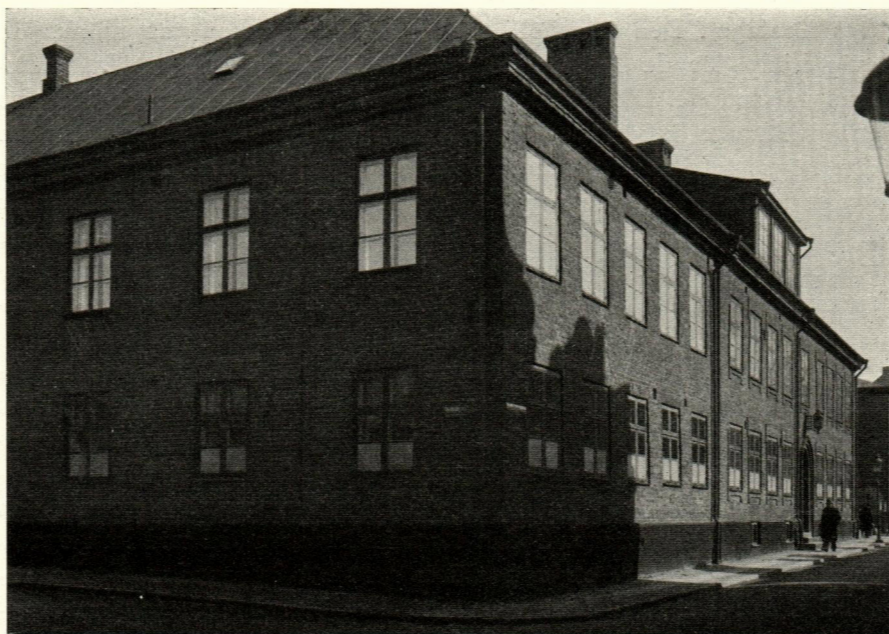
Domprosten sammankallade föräldrar och barn till ett möte, vid vilket anklagelserna skulle prövas. Borgmästaren, prästerskapet och fattigförsörjningsdirektionen hade infunnit sig. Föräldrar och barn förnekade vetskap om all slags misshandel. Grannarna hördes som vittnen; de vederlade också ryktena. Artikelns sanningslöshet var uppenbar. Det visade sig snart, att den var författad av den polemiskt lagde prosten i Kvistofta David Munck af Rosenschöld, som byggt på uppgifter från sin adjunkt Magnus Ekdahl, en känd kverulant, som 1840 avskedades från prästämbetet. Tidningsutgivaren dömdes till dryga böter.

Man kunde icke i längden nöja sig med det gamla skolhuset. Det blev nödvändigt skaffa ny byggnad, i vilken skolan jämte kok- och arbetsinrättning för de fattiga kunde inrymmas. Penningfrågan vållade som alltid stora bekymmer. Man kunde för framtida utgifter räkna på avkastningen av den s. k. Hunnerupsmarken, som gav 100 tunnor spannmål årligen och skänkts 1567 till evig hjälp för de fattigas underhåll i Lund. För övrigt fick man hoppas på frivilliga bidrag, som ihärdigt insamlades².

Skomakaremästare Björklund hade erbjudit fattigvårdsstyrelsen att köpa hans obebyggda tomt nr 63 vid Magle St. Kyrkogata. Den gränsade i norr till fattighuset, innehöll 4900 kvadratalnar och skulle kosta 600 rdr. bco. Sedan jurisdiktionerna yttrat sig i

¹ HÄGGLUND, J., Henric Schartau, Sthlm 1914 s. 73.

² Även sedan nya skolhuset tagits i bruk, var penningbehovet stort. En ganska drastisk åtgärd för att skaffa pengar omtalas i L. W. 31/2 36. Till förmån för arbetsinrättningen anställdes bal i nya arbets- och skolhusets lokal. Skolmästare Pettersson sålde biljetter à 1 rdr rgl'd, ett uppdrag, som säkerligen icke syntes angenämt för den ofärdige skolmannen, som utbildats under Schartaus ledning.

Lunds fattigskola från 1836.

ärendet, inköptes tomten den 17/8 33 »av stadens fattigunderhållningsskyldige». Den 23/2 35 hölls entreprenadauktion för arbetena å byggnaden. Mot slutet av året stod den färdig att tagas i bruk. I förhållande till det gamla skolhuset tedde sig det nya som ett palats. Men förhoppningarna att få flytta in där hade under några månader syntts mycket osäkra.

Katedralskolan var inhyst i ett gammalt förfallet hus i närheten av domkyrkan. Det hade länge varit utdömt och man hade många år sökt utvägar att skaffa nya lokaler på lämplig tomt¹. Till något resultat hade man icke kommit, då fattigskolan närmade sig sin fullbordan. Då kom man på den idén att söka få övertaga det nya fattigskolhuset för några år, tills avgörande hunnit träffas angående nya lokaler för katedralskolan. Biskop Faxe inlämnade 27/10 35 en skrivelse till deputerade för läroverksbyggnaden med sådant förslag. Fattigvårdsdirektionen avstyrkte kraf-

¹ Lunds katedralskolas historia, Lund 39, B. SJÖVALL, Till hundraårsminnet s. 15.

tigt förslaget. Den framhöll, att Hunnerupsmarken var skänkt till evig hjälp för de fattigas underhåll i Lund och att fattigskolans nuvarande lokal var så låg, bristfällig och osund, att den enligt läkares intyg var ytterst menlig både för lärarens och för den högst talrika ungdomens hälsa. Projektet att låta fattigskolan under tiden medan det nya huset disponerades av katedralskolan flytta in i dennas övergivna lokaler ogillades också. Akademiens rektor opponerade sig mot att fattigskolans 150 elever skulle inrymmas i ett förfallet skolhus, som icke kunde rymma femtedelen lärjungar. Biskop Faxes förslag blev snart nog förkastat.

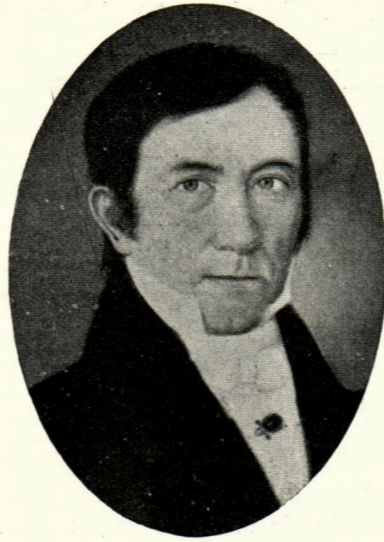
Frågan hade dryftats i pressen. I Sk. C. 7/11 35 hade en insändare omnämnt, att sistlidna sommar ett vackert tvåvåningshus uppförts i närheten av stadens båda fattighus. Häri skulle inrymmas en kokinrättning, en arbetsinrättning och en fattigskola. Kostnaden 10000 rdr. beo hade till största delen bestritts genom den s. k. Hunnerupsmarken. Sedan kom insändaren till vad han egentligen ville ha fram, en opposition mot att byggnaden skulle användas för annat ändamål än det avsedda. I den gamla fattigskolan sammanpressades omkring 150 hungriga barn, ofta halv-nakna, i en mörk, trång, låg, fuktig och osund lokal, där den förtjänstfulle läraren troglodytiskt¹ inkvarterades. Dessutom kom han in på en fråga, som vi i det följande skola beröra. Han ogillade, att två donationer hade frånryckts de fattiga barnen och lämnats åt allmänna barnskolan.

I L. W. 25/11 35 svarade domkyrkoorganisten, assessor Emanuel Wenster insändaren. Han var medlem både av allmänna barnskolans styrelse och av fattigvårdsdirektionen och hade motsatt sig att nya skolhuset skulle användas för främmande ändamål. Men den skarpa kritiken av den gamla skolan syntes honom orättvis och han hänvisade till det förut omtalade intyget från Pettersson. Denne förklarar, att han under de många år han varit lärare vid skolan icke klagat över lokalen, som väl är låg men dock försedd med 6 ventiler. Barnen voro snyggt ehuru ofta högst torftigt klädda. Emot uppgiften att allmänna barnskolan endast är för bättre mans barn, ställdes ett intyg från denna skolas lärare Österling, att 20 à 40 barn årligen fått fri undervisning där. Angående fondernas överlämnande till allmänna barnskolan kunde Wenster icke

---

¹ Troglodyter — grottmänniskor.

Emanuel Wenster, domkyrkoorganist. W. insamlade avsevärda belopp till skolorna, bl. a. genom ordnande av konserter.

framföra något egentligt försvar. K. Maj:t hade emellertid godkänt denna transaktion.

I början av 1836 inflyttade fattigskolan i det nya huset i »Faxelust». Man vore frestad tro, att detta namn innebure en anspelning på biskopens misslyckade ingripande. Det är dock möjligt, att detta varit en gammal benämning på platsen. I varje fall förekommer den långt senare som namn på en särskild byggnad inom området¹. Överflyttningen tyckes ha skett i all stillhet. Några invigningsceremonier i likhet med dem, som förekommo, när katedralskolan och allm. barnskolan flyttade in i nya lokaler, omtalas icke.

När den nya skolan togs i bruk, hade Schartau redan 10 år vilat på norra kyrkogården. Tack vare hans ansträngningar hade fattigskolan fått sitt första hem. Han hade med varmt intresse och aldrig sviktande energi följt skolans verksamhet och bidragit till dess förkovran. Man visade också hans minne en skyldig gärd av tacksamhet, då man vid hans begravning lät fattigskolans elever gå först i sorgetåget. Schartau hade i början på 1820-talet så snart skolan fått egen byggnad träffat anstalter för att ynglingar där skulle få tillfälle att utbilda sig för lärarekallet. En av dessa,

¹ Skol- och fattigvårdsstyrelsens protokoll 15/2 59 o. 2/3 59.

J. P. Cronhamn, sedermera professor i elementar- och körsång vid musikaliska akademiens konservatorium, har betygat sin tacksamhet genom en gåva, som översändes till folkskolestyrelsen den 22 juni 1870. Han anhöll att få överlämna 21 exemplar av sin sånglära »till den folkskola, som kan anses vara en fortsättning till den s. k. fattigskolan. Minnet af de goda lärdomar, jag åren 1820—21 genom den oförgätlige och vördade prosten H. Schartaus be-medling inhemtade i Lunds fattigskola för att bildas till Skollärare har förnämligast föranledt denna min ödmjuka anhållan». Cronhamn var född i Lund och under denna sin utbildningstid 17—18 år gammal.

Två skolor, som lämnade avgiftsfri undervisning åt fattiga barn, hade trätt i verksamhet. Den ena var en privatskola med betalande elever och frielever. Genom sin undervisningsmetod trädde den i opposition mot fattigskolan. Den andra grundades genom en donation med uttrycklig bestämmelse, att den skulle vara en fattigskola.

Privatskolan skulle tillämpa Pestalozzis¹ metod. Denne hade framför allt opponerat sig mot inpluggande av utanläxor. Vid undervisningen skulle man utgå från åskådningen och skrida framåt från det enklare till det mera sammansatta. Barnets iakttagelseförmåga skulle uppövas genom mätning, räkning och geometri samt teckning. Översättning av Pestalozzis elementarböcker påbörjades 1812 av professor C. A. Agardh och kollegan vid Lunds katedralskola M. Bruzelius.

I en artikel i N. o. G. 21/10 12, som otvivelaktigt författats av Bruzelius, hade framlagts en plan till en elementarskola för staden Lund. Skolan skulle vid undervisningen följa Pestalozzis anvisningar. En allmän klagan från föräldrar i staden över brist på undervisning för deras barn i yngre år hade givit anledning till den uppgjorda planen. Skolan var ej avsedd för någon viss klass av medborgare. För fattigare barn erlades ingen avgift. »Den i staden redan inrättade fattigskolan borde framdeles ställas i sammanhang med denna skola».

Bruzelius fick den 20/8 14 domkapitlets tillstånd att organisera skolan. Den började sin verksamhet följande 1 september.

¹ J. H. Pestalozzi f. 1746 d. 1827.

Då Bruzelius ville helt ägna sig åt sin skola, anhöll han om tjänstledighet från sin kollegatjänst. Hans ansökan beviljades. Skolan åtnjöt stora sympatier på inflytelserikt håll. Biskopen var närvarande vid examina. Någon sammanslagning eller något sammanhang med fattigskolan blev emellertid icke av. Bruzelius tyckes för övrigt ha modifierat sin plan, när hans skola trädde i verksamhet. Den tog icke emot några nybörjare och kunde sålunda härvidlag icke konkurrera med fattigskolan. I annons i L. W. 29/9 14 meddelar han, att ingen intages i skolan, som ej kan försvarligt läsa innantill och är fri från all sorts sjukdom. Antalet elever fick icke överstiga 20 (antalet barn i fattigskolan var då endast 14). Undervisning skulle meddelas i begynnelsegrunderna i kristendom, räkning, skrivning, geografi och grammatik.

Sedan Bruzelius 1823 upphört att vara föreståndare för skolan, förde den under någon tid ett tynande liv. En annan undervisningsmetod, Bell-Lancasters, hade då trätt i förgrunden.

Biskopinnan M. B. Hesslén hade i sitt testamente (2/11 1822) skänkt 1333 rdr. 16 sk. beo till inrättande av en fattigskola, som skulle stå under styrelse och tillsyn av domprosten och två ledamöter, vilka skulle väljas av magistraten och stadens äldste utan avseende på annat än känd kunskap och välvilja för barnundervisningen. Barnen skulle njuta en grundlig undervisning i kristendom, seder och medborgerliga skyldigheter samt katekesens och bibelns rätta förstånd. Biskopinnan hade också uttalat en önskan att en liten tomt skulle inköpas och ett litet stenhus uppföras därpå med nödiga rum för skolmästaren »med hageplats och fäladslott.»

I L. S. 15/5 24 meddelas att med anledning av testamentet domprosten Wåhlin i samråd med behörigen tillförordnade deputerade författat reglemente för en fattigskola, vari 20 fattiga barn hädanefter skulle dels utan betalning dels för en mycket lindrig avgift¹ erhålla nödig undervisning i salighetsläran, skrivning och räkning. Räntan å donationen var anslagen till lön åt skolmästaren, inköp av böcker, skrivmaterialier och räknetaflor samt årliga premier.

Skolan har säkerligen icke varit avsedd för nybörjare. Den var snarare en fortsättningsskola. Innanläsning ingick icke bland läroämnena. Tillgängliga medel kunde för övrigt icke bekosta fullt arbete för en lärare. Exakta uppgifter om skolan ha icke kunnat

¹ 10 barn undervisades gratis, 10 för 24 sk. i månaden (L. W. 25/11 35).

erhållas. Man vet, att undervisningen sköttes av Magnus Nilsson, som tillsamman med sin hustru¹ hade en känd privatskola för mindre barn. Han har med all sannolikhet undervisat i Hesselnska skolan endast några eftermiddagar i veckan. Hans hustru hade, som vi sedan skola se, en sådan tjänstgöring vid skolan, sedan den med henne som lärarinna förenats med allmänna barnskolan. Privatskolan skötte hon ensam från 1827, då mannen troligen på grund av sjukdom upphört med sin lärareverksamhet². Hon tackar i annons i L. W. 2/5 27 för visad ädelmodig frikostighet i hennes bekymmersamma belägenhet. Efter sin man övertog hon Hesselnska skolan, i vilken sedan endast flickor undervisades.

---

¹ Catharina Lovisa Nilsson, f. Lundberg.

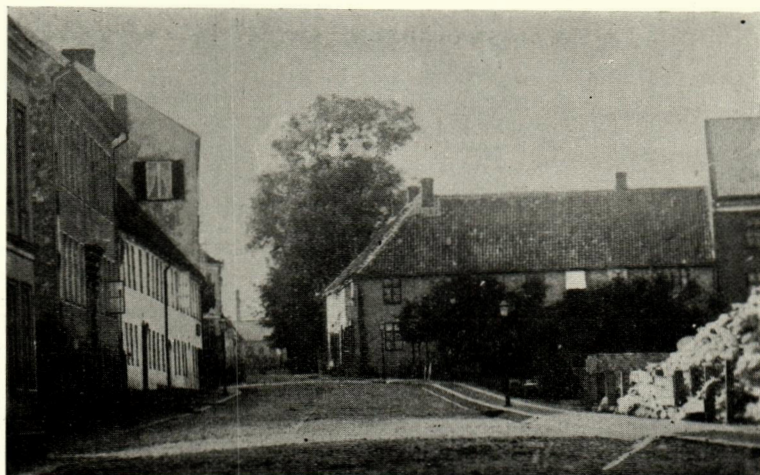
² Han fanns död i Ystads hamn 1829.

ALLMÄNNA BARNSKOLAN OCH FLICKSKOLAN

Två engelska lärare hade ungefär samtidigt och oberoende av varandra funnit en utväg ur svårigheten att undervisa överfyllda skolklasser. De hade lärt av egen erfarenhet.

Andrew Bell var ensam lärare i en uppfostringsanstalt i Madras med 200 elever, som undervisades i ett rum. Han arbetade sig småningom fram till en undervisningsmetod, som tycktes giva goda resultat. Genom att taga de skickligare lärjungarna till medhjälpare kunde han göra undervisningen långt mera fruktbar än vad han ensam förmått. Efter sin återkomst till England 1797 beskrev han sin metod i en bok med titel *An experiment in education*. Utan att ha kännedom om Bells bok öppnade kväkaren Joseph Lancaster följande år en privatskola i ett av Londons fattigkvarter. Han var ensam lärare och hade tagit de bästa lärjungarna till medhjälpare. På så sätt kunde han lämna undervisning åt ända till 1000 barn. Genom talrika föredrag spred han kännedom om sitt tillvägagångssätt. Hans undervisning var konfessionslös. För övrigt skilde sig de båda pedagogernas metoder ej väsentligt från varandra. Lärjungarna indelades i cirklar, som undervisades eller snarare förhördes av mera försigkomna elever, de s. k. monitörerna, vilka fingo sina direktiv från huvudläraren. Man lade vikt vid en sträng ordning med noggranna tempon från lektionens början till dess slut.

Denna nya s. k. växelundervisningsmetod fann talrika anhängare icke blott i England. Sedan i Sverige åtskilliga broschyrer publicerats om metoden, beslöt K. Maj:t att på statens bekostnad utsända en lärare för att i England studera det nya tillvägagångssättet vid undervisningen. Valet föll på läraren vid Philipsenska skolinrättningen i Stockholm P. R. Svensson. Han fick också i uppdrag att i Schweiz studera Pestalozzis uppfostringsmetod. Svensson anträdde sin resa 1817. Efter sin återkomst började han tillämpa Bell-Lancastermetoden i sin skola. 1819 utkom hans rese-

Rådman Sjöströms hus vid Lilla Torg, i vilket allmänna barnskolan var inrymd 1827–1843.

berättelse i tryck. Intresset för metoden växte mer och mer. I Stockholm bildades 1822 Sällskapet för växelundervisningens främjande. Två år därefter bildades ett liknande sällskap i Göteborg. Inom kort tillämpades metoden i större eller mindre utsträckning i ett stort antal av landets skolor. Äntligen hade man funnit en utväg att utan större kostnader åstadkomma en mera effektiv undervisning. Man behövde icke öka de avlönade lärarnas antal, då medhjälpare vid undervisningen nu kostnadsfritt ställdes till förfogande. Vid mekanisk utanläsning hade man alltid varit van. Man såg icke faran i att ensidigt utveckla barnens minne och ordningsinne på bekostnad av dess förståndsgåvor. När 1842 års folkskolestadga utfärdades, hade metoden vunnit sådant anseende att däri föreskrevs kännedom om växelundervisningen som kompetensfordran för lärare. Under några decennier härskade Lancastermetoden tämligen enväldigt i våra folkskolor.

I Lund hade de båda offentliga skolorna, katedralskolan och fattigskolan sina bestämda uppgifter, den ena som lärdomsskola, den andra som undervisningsanstalt uteslutande för fattiga barn. Man behövde en skola, i vilken även mera bemedlade föräldrar kunde låta sina barn erhålla både en elementär och en mera bor-

Bergman, C. A., rektor vid Lunds katedralskola, sedermera kyrkoherde i Vinslöv. Allm. barnskolan stod under sina första år under hans tillsyn.

gerligt inriktad undervisning. De nya idéerna om växelundervisning verkade stimulerande och tanken att grunda en lancasterskola kunde snart sättas i verket. Den skulle ställas på ett högre plan än fattigskolan och undervisningen skulle skötas av akademiskt utbildat folk. Barn av alla samhällsklasser skulle mottagas där. Samundervisning av gossar och flickor, som bedrevs i fattigskolan, skulle icke förekomma.

I L.W. 19/9 27 infördes ett upprop, undertecknat av sex kända lundensare: överste M. Clairfelt, ryttmästare M. Königsfeldt, akademisekreterare J. Palm, apotekaren, tit. assessor C. E. Colliander, professor C. G. Schönbeck och fabrikör J. P. Borg. De vädjade till allmänheten att skänka bidrag till en fond för den nya skolan, som skulle börja redan den 1 november s. å. Ledningen hade anförtrotts åt katedralskolans rektor Carl Bergman, sedermera kyrkoherde i Vinslöv. Till lärare hade antagits phil. mag. F. M. Schreil. Man hade hyrt lokal å nedre botten i rådman Sjöströms gård vid Lilla Torg, samma hus, i vars övre våning Teg-

nér och hans vänner samlats i »Härberget», professor Bolméers bostad. Utom de medel, som insamlades genom gåvor och subskription hade man till en början endast till sitt förfogande hyresbidrag från staden 250 rdr beo om året samt de avgifter, som inflöto från betalande lärjungar. Man kunde kanske också räkna på tillfälliga inkomster, då skollokalen användes vid högtidliga sammankomster, sångföreningens övningar och nationsfester. Festmåltid serverades där, då Akademiska Föreningen invigdes 1830.

Man måste emellertid söka skapa en fastare grund för skolans ekonomi. Därför ville man förfoga över de båda fonder, som skänkts till förmån för fattiga barns undervisning.

Såsom förut nämnts (s. 17) hade genom avkastningen av Hesslénska fonden en skola inrättats för 20 barn, av vilka hälften voro frielever. Man hade förenat denna skola med allmänna barnskolan och anställt fru Nilsson som lärarinna för kvinnliga elever. Hennes undervisning inskränktes till två eftermiddagar i veckan, onsdag och lördag. Avkastningen av fonden var icke stor, men genom att foga till skolans verksamhet även undervisning av flickor hade man fått anledning att disponera över den andra av de nämnda fonderna, den Gaddeska.

Handlanden Anders Andersson Gadde¹ hade i testamente den 30/12 1823 bestämt, att efter hans död gården nr 272 skulle anslås till en arbetsskola för 8—10 fattiga äkta barn av kvinnokönet. Åt dessa jungfrubarn av välfrejdade föräldrar skulle kostnadsfri undervisning lämnas. I skolan skulle intagas barn från Lunds redan inrättade fattigskola, sedan de inhämtat försvarlig kristendoms-kunskap och lärt sig skriva läslig stil. De skulle lära sticka strumpor, sy linne- och klädsöm, karda och spinna ull, bomull och lin, tvätta, stärka och stryka samt laga egna kläder. Varje onsdags- och lördagseftermiddag skulle flickorna sysselsättas med kristendoms-läsning, skrivning och räkning. Styrelsens ordförande skulle anmoda något i staden boende för husliga kunskaper högaktat fruntimmer att tre gånger om året på bestämda dagar infinna sig i skolan, med uppmärksamhet granska de arbeten, som hörde till undervisningen, examinera eleverna, biträda med råd samt taga kännedom om huruvida lärarinnan uppfyllde sin plikt. — Tomten nr 272 försåldes 1832 på auktion för 4000 rdr. beo.

En tredje donation, den största av de tre, tillkom efter det växelundervisningsskolan inrättats och var avsedd för denna.

¹ Född 1757 död 1826.

Professorskan Hedda Hylander skänkte i testamente 1/10 1830 gården och tomten nr 2 och 3 till denna skola, som efter hennes död skulle inrymmas i det för ändamålet anslagna huset. Även de fattigas barn skulle draga fördel av donationen. Organisationen skulle ombesörjas av biskopen och direktionen för skolan. 1333 rdr 16 sk. beo anslogs till underhåll av byggnaden. Gåvan var avsedd att bereda den första mänskliga medborgerliga och kristliga undervisningen till Lunds stads ungdom i allmänhet och dess medellösa ungdom i synnerhet.

Biskopen hade den 27/4 31 tillstyrkt och till K. Maj:t insänt en anhållan från vederbörande testamentsexekutorer och Lunds invånare av båda jurisdiktionerna, att till barnundervisningens fullständiga och ändamålsenliga ordnande dessa tre stiftelser samt för växelundervisningsskolan insamlade medel måtte förenas under en gemensam styrelse¹. K. Befallningshavande i Malmöhus län hade anmärkt, att det icke hade blivit utrett i vad mån den gemensamma skolan komme att omfatta flickors undervisning i inövande i nyttiga slöjder, som tillhöra deras kön, med särskilt avseende på innehållet av Gaddeska »stiftningen». De sökande hade sedan förbundit sig tillse icke allenast att avlidne Gaddes föreskrifter noga iakttoges utan ock att ifrågavarande undervisning, så vitt ske kunde, utvidgades. Biskopen hade också yttrat, att det vore så mycket mera nödvändigt, att den sammanslagna skolinrättningen även inbegrepe flickors undervisning som i Lund antalet flickor mellan 5 och 15 år med behov av ifrågavarande undervisning icke vore mindre än 350, då antalet gossar vid samma ålder utgjorde omkring 400. — K. Maj:t lämnade den 23/8 31 sitt bifall till ansökningen »alldenstund de särskilda dispositionerna icke innehöllo någre med skolornas sammansläende oförenliga föreskrifter». Ett reglemente för den gemensamma skolan skulle dock, till framtida säkerhet och rättelse, ofördröjligen upprättas i enlighet med föreskrifterna i de särskilda stiftelsebrevet och efter K. Befallningshavandes granskning överlämnas till K. Maj:t för stadfästelse.

Den 18/9 1832 stadfäste K. Maj:t reglemente för skolan. Barn av båda könen skulle där undervisas enligt växelundervisningsmetoden. Ämnena fastställdes²; undervisningen kunde dock i mån

¹ L. S. 3/9 31.

² Ämnena voro: 1) innanläsning av svenska och latinska tryckta stilar, 2) bibliska historien efter en tjänlig lärobok, 3) den antagna läroboken i kristendom, 4) moders-

av behov och tillgångar utsträckas och fortgå till andra för elementarundervisningen nödiga ämnen. Åt de flickor, som antogos i skolan, skulle meddelas särskild undervisning i husliga handslöjder enligt handlanden Gaddes testamentariska förordnande. Vidare bestämdes, att endast räntorna av fonderna finge användas. Styrelsen skulle bestå av domprosten som ordförande, borgmästaren och andre stadskomministern, en universitetslärare, vald av akad. jurisdiktionen, en borgare, vald av stadens jurisdiktion, två i staden boende ståndspersoner, valda av båda jurisdiktionerna gemensamt. Dessutom skulle Gaddes släkting handlanden Nils Olsson få deltaga i direktionen, när han det åstundade. En av direktionens medlemmar skulle utses till protokollförare och kassör, en till skolinspektör. Vidare stadgades angående skolans lärare, barnens antagning och undervisning samt revisionen av räkenskaperna.

Under de första åren hade gossarna undervisats av phil. mag. F. M. Schreil, som var duplikant vid katedralskolan. Han efterträddes av studeranden J. Menander. K. Maj:t hade medgivit båda vissa förmåner med avseende på tjänsteårsberäkning vid övergång till prästämbetet. Sedan skolan fått reglemente fastställt, ville man ha en mera erfaren lärare än den unge Menander. Platsen anslogs ledig till ansökan. Till lärare utsågs i januari 1833 skolläraren i Ö. Wemmenhög J. L. Österling, som bland sina meriter kunde uppvisa, att han genomgått kurs i gymnastik och inför direktionen avlagt provläsning. Han hade varit studerande vid skånska nationen, bar titeln löjtnant, som han förvärvat vid »f. d. Götha Artillerie Landtvärns bataillon». Han fick samma år till medhjälpare sångaren vid domkyrkan Hans Möller, som utsågs till generalmonitör eller underlärare. Österlings årslön bestämdes till 400 rdr bco, Möllers till 100 rdr bco.

Elevernas antal var 1833 70 i åldern mellan 4 och 14 år. 4 år senare uppgick antalet elever till 100. De indelades i fem betalningsklasser, klass 1 betalade i kvartalet 4 rdr bco, klass 2 3 rdr bco, klass 3 2 rdr bco, klass 4 1 rdr bco, klass 5 utgjordes av frielever. Barnen tillhörde skilda samhällsklasser. Flertalet voro söner till hantverkare. Man finner emellertid bland föräldrarna många titlar på s. k. ståndspersoner: baron, professor, präst, major, prost, assessor, aktör.

målets skrivning, 5) räknekonst, 6) en kort världs- och naturbeskrivning, men utförligare över Sverige och Norge, deras historia och statistik, 7) kyrkosång, 8) gymnastik.

Catharina Lovisa Nilsson, f. Lundberg, lärarinna i Hesslénska skolan, gift 1) med privatläraren M. Nilsson, 2) med akademismästaren P. Löwegren (moder till avl. professor M. K. Löwegren, Lund).

Enligt det fastställda reglementet voro nu flickor och gossar lika berättigade att åtnjuta undervisning i skolan. Några månader efter reglementets fastställande visar sig en tydlig tvekan i styrelsens protokoll (26/11 32) angående sättet att ordna denna undervisning: »Som Direktionen för innevarande år är ur tillfälle att vidtaga arrangementer med den undervisningsanstalt, som skolmästarenkan Nilsson emot lön af Hesslénska fonden för närvarande förestår, så kommer den tills vidare att i dess förevarande skick fortfara». Pengarna räckte icke till för att ordna undervisningen för flickor i överensstämmelse med föreskrifterna i Gaddes testamente. De räckte inte ens till att upprätthålla fru Nilssons skolavdelning. Den 19/7 33 uppsäger direktionen henne att avflytta till jul. Hon har nu gift sig med smedmästare Löwegren, som har många barn. Detta framhålles som en bidragande orsak till att hon får lämna sin plats. Man förmodar, att hon icke kan ägna åt skolan den tid, som behövs. Tillika framhålles, att allmänna barnskolan icke har tillgångar att avlöna särskild lärarinna. Den Hesslénska skolan skall upphöra, tills direktionen kan ordna ändamålsenlig flickskola.

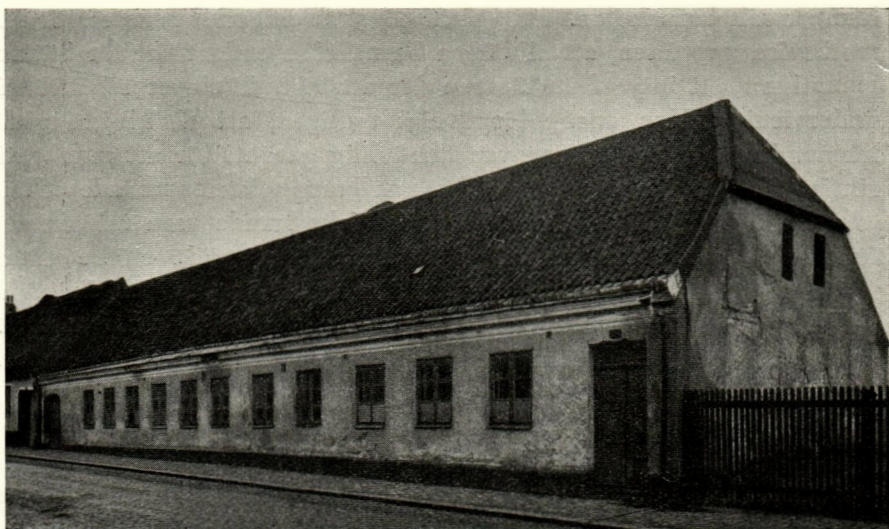
Skolan upphörde dock icke med sin verksamhet med ingången av 1834. Den bytte namn och kallades flickskolan i stället för

Hessléniska skolan. Den 3/1 33 hade i L. W. meddelats, att anmälan mottogs av elever i allmänna växelundervisningsskolan, fattigskolan och Hessléniska skolan. Två år senare (8/1 35) heter det i annonsen, att undervisningen börjar den 14/1 i flickskolan. Dessutom får man veta av ett meddelande i L. S. 28/3 35, att 16 flickor då undervisades i skolan. Det framgår icke av tillgängliga handlingar vem som under åren 1834 och 1835 tagit hand om undervisningen av flickorna. Det är möjligt, att den fortfarande upprätthölls av fru Nilsson. Troligare är dock, att den redan då övertagits av de damer, som följande år grundade slöjdskolan för kvinnliga elever.

På en anmodan från skolrådet den 6/2 77 att Fruntimmersföreningen i Lund skall styrka sin rätt till Gaddeska fonden lämnades en redogörelse för slöjdskolans tillkomst. År 1836 hade några av stadens damer beslutat att inrätta en slöjdskola för fattiga flickor i mindre skala. Genom oförtröttat arbete insamlades medel och i arbetsinrättningens lokal öppnades samma år en skola i slöjd för fattiga flickor. Undervisningen bestreds till en del av damerna själva. I kardning, spånad och sömnad undervisade först hustru Månsson, sedan fru Gernandt, båda anställda vid fattigvårdens kok- och arbetsinrättning. Styrelsen för fattigvården åtog sig det påbörjade företaget, trädde till med ytterligare hjälpmedel och utfärdade kallelsebrev till en del damer att delta i överinseendet av arbetsskolan för flickor.

Slöjdskolan inflyttade sålunda i fattigskolans nya byggnad och stod under fattigvårdens skydd. Allmänna barnskolan disponerade emellertid över Gaddeska fonden, som väl närmast bort sörja för flickskolan. Först den 2/12 39 meddelades i styrelsen för allm. barnskolan av dess kassör, att skolans kassa nu var i den ställning, att man kunde påtänka något anslag till ordnande av en flickskola. 100 rdr bco anslogos för att ordna den i överensstämmelse med Gaddes testamente. Detta anslag kom även under följande år slöjdskolan till del. I protokollet 1/2 41 liksom i annonser benämnes den därefter Gaddeska skolan.

Styrelsens åtgärd att för skolans räkning lägga beslag på Hessléniska och Gaddeska fonderna möttes icke av odelat gillande. Som förut omnämnts s. 14 hade en insändare i Sk. C. 7/11 35 särskilt vänt sig mot förslaget att låta det uppförda fattigskolhuset tills vidare disponeras av katedralskolan. Klandret riktade sig också mot att de båda fonderna frånryckts de fattiga barnen och

Huset åt gatan å Hylanderska tomten, till vilken lancasterskolan flyttade 1843; revs 1923.

också ha bidragit till minskningen. En privatskola hade 1839 grundats under ledning av docenten G. Wetter. Den var huvudsakligen avsedd att avhjälpa den avsaknad av apologistklass, som den offentliga skolan i Lund måste vidkännas och hade uteslutande praktisk inställning. (Sk.C. 23/12 39). Skolan stod under beskydd av biskopen och många akademiker. Då styrelsen för allmänna barnskolan arbetade med samma mål i sikte och inom en nära framtid uttalade sin önskan att få övertaga den då inrättade apologistklassen vid läroverket, är det tydligt, att de båda skolorna kunde verka som konkurrenser och att Wetters skola kan hava bidragit till den påtalade minskningen av elevantalet.

Sedan professorskan Hylander dött och hennes testamente vunnit laga kraft, vidtog man åtgärder för att flytta skolan och seminariet till de skänkta tomterna 2 och 3 vid Bredgatan. Staden biträdde med nödiga medel och garantier. Då de gamla byggnaderna voro förfallna, hade inpå gården inretts nya lokaler, som högtidligt invigdes av biskopen den 6/10 43, sedan procession avgått från gamla skolan vid Lilla Torg till den nya.

lämnats till barnskolan. I L. W. 25/11 s. å. anförde Wenster, för att motbevisa uppgiften, att allmänna barnskolan endast var för bättre mans barn, ett intyg från läraren där att 30 à 40 elever erhållit fri undervisning. Han ansåg för övrigt tydligen, att K. Maj:ts godkännande av transaktionen var tillräcklig garanti för att man gått riktigt tillväga. Kassören för allmänna barnskolan besvarade också anmärkningarna. Han menade, att det icke kunde vara tal om att fonderna tagits från de fattiga barnen, då ett vida större antal frielever undervisades i allmänna barnskolan än vad för de båda donationsfonderna föreskrivits. Hesslénska skolan hade endast haft tio »gratister», Gaddeska testamentet bestämde 8—10 gratister.

Sedan på domkapitlets förslag skolmästareseminarium inrättats i Lund, förenades detta med allmänna barnskolan. I denna skulle de blivande lärarna erhålla praktisk utbildning. Till föreståndare för seminariet och förste lärare vid skolan utsågs magister Pehr Eklund¹, som tillträdde sin befattning den 8/1 1839.

Belåtenheten med skolan och föreståndaren tycktes till en början vara allmän. I L. W. 5/6 39 uttryckes tillfredsställelse över att skolan förenats med det nyligen inrättade skolmästareseminariet och fått en driftig och skicklig föreståndare i magister Eklund. Man framhöll också, att skolan vunnit därigenom att den förvärvat dugliga monitörer i de från landsförsamlingarna inkomna skollärarna.

Två år senare (6/9 41) klagar emellertid styrelsen över att skolans anseende minskats, vilket visat sig däri att antalet betalande elever gått ner. Eklund försvarar sig med att han någon tid haft tjänstledighet och att valet av vikarie måhända varit mindre lyckligt.

Man skulle kanske kunna finna även andra orsaker till nedgåendet. Förtroendet för växelundervisningsmetoden, som icke tillämpades i nämnvärd grad i lärdomsskolorna, var säkerligen i de mera burgna samhällsklasserna i avtagande. Då dessutom examen med monitörerna, de blivande folkskollärarna, hölls fyra gånger om året, måste undervisningen hava lidit på de ständiga ombytena av lärare. Undervisningen kunde icke fortgå med det lugn, som krävdes för att den skulle bli fruktbringande. En annan orsak kan

¹ LINDBERG, G.: Folkskoleseminariet i Lund 1839—1939, s. 21, Lund 1939.

SÖNDAGSSKOLAN

Intresset för en förbättrad barnundervisning hade ökat och stora ansträngningar hade gjorts under 1800-talets första decennier för att höja läskunnigheten hos det uppväxande släktet. Men bland dem, som hunnit till konfirmationsåldern, funnos många, som aldrig fått någon undervisning. Vi ha i det föregående (s. 11) sett, att läraren vid fattigskolan Pettersson fick på kvällarna undervisa i innanläsning ynglingar, som skulle beredas till nattvardsgång. Underläraren vid samma skola M. Månsson, som 1853 tillträdde sin befattning, har beskrivit, hur han vid sidan av sex- och sju-åringar fick undervisa 16-, 17- och 18-åringar, som anmält sig till konfirmation utan att känna så mycket som en bokstav¹. Hos den äldre generationen funnos många analfabeter särskilt på landsbygden. Professor Thomander yttrade i prästeståndet vid riksdagen 1840, att i en församling i närheten av Lund icke få hemmansägare utom en mängd andra icke kunde läsa i bok, att det till och med kunde hända, att prästen måste sätta små barn till lärare för sina föräldrar.

Ett tidigt försök att bättra på läskunnigheten hos ungdomen i tonåren kan förtjäna att omtalas. I L. W. 10/3 19 annonserar katedralskolans rektor J. H. Seldener, att de barn och ynglingar, som äro sysselsatta vid hantverk och andra nyttiga yrken men icke ha tillfälle begagna någon läroanstalt eller egentlig skola, äga fritt tillträde till hans boningsrum på katedralskolan en timme varje onsdag och lördag från kl. $\frac{1}{2}$ 5 eller 5 till 6 e. m. för samtal och undervisning; ingen avgift erfordras, men var och en som kommer skall vara ren och snygg med de kläder han har.

Det är mycket antagligt, att detta välmenta försök icke ledde till åsyftat resultat. Ungdom, som under veckodagarna var sysselsatt med strängt arbete, kunde nog svårligen lockas till förnyade

¹ LINDBERG, s. 95.

ansträngningar på kvällarna med ett arbete, som kanske syntes ännu mera påfrestande än det manuella. På flera håll hade man börjat ordna undervisning på söndagarna. Under veckans enda fridag kunde ju en stunds omväxlande arbete ej verka så avskräckande.

På förslag av domprost Hellstenius beslöt allmänna barnskolans styrelse 12/7 34 att inrätta en söndagsskola. Till en början hade man tänkt sig, att lektioner skulle hållas både lördag e. m. och söndagar. Sedan man genom subskription fått ihop medel, annonserade man i L. W. 16/7 34, att nästa söndag kl. $\frac{1}{2}$ 1 e. m. en s. k. söndagsskola började i växelundervisningsskolans lokaler. Undervisning skulle lämnas i läsning, skrivning, räkning och framdeles även i ritning. Yngre gesäller och lärgossar uppmanades deltaga. Anmälan skulle göras hos Österling.

Styrelsen hade sålunda åtagit sig en ny uppgift. Knappt ett år hade emellertid förflutit sedan den befriat sig från sin klart angivna skyldighet att lämna undervisning åt flickor. Söndagsskolan skulle visserligen skötas uteslutande genom subskriberade medel och utan att fonderna eller skolans egna inkomster anlätades. Det ingick tydligen i tidens uppfattning, att även elementär undervisning av flickor var tämligen oviktig och utan olägenhet kunde stå tillbaka för undervisning av manlig ungdom.

Tillströmningen av elever syntes till en början bli mycket stor. L. S. 28/3 35 uppger, att skolan »gagnades» av 339 personer. Siffran gällde säkerligen endast de anmäldas antal. Ett fåtal av dessa torde ha varit närvarande vid lektionerna. Wenster, som visade stort intresse även för söndagsskolan, påpekar i en skrivelse 24/7 35 till styrelsen angående ritlärares tjänsten, att ibland endast 5 å 6 elever voro närvarande. Vid den examen, som hölls i slutet av juli 35 voro biskopen, skoldirektionen och flera andra närvarande. Man hade väl då lyckats samla ihop ett respektabelt antal av de anmälda lärjungarna. Genom de penningbidrag, som influtit, hade man kunnat betala lärarnas löner och lämna en liten gratifikation åt en studerande, som av nit för den goda saken biträtt vid undervisningen samt åt en av eleverna. Dessutom hade 10 biblar, som skänkts av Bibelsällskapet, utdelats till monitörerna.

Allmänna barnskolans båda lärare skötte mot ersättning av 50 rdr bco till vardera under det första året undervisningen med tillhjälp av de mest framstående bland monitörerna. Av ekono-

miska skäl avskedade man andre läraren 1835. Österling hade förklarat sig kunna undervisa 15 à 20 lärjungar, men om antalet växte till inemot 100, som ofta varit fallet, ansåg han, att det var omöjligt för honom att ensam sköta undervisningen. Man hade anställt en målaregesäll som lärare i teckning. Då han visat sig olämplig, ersattes han av en muraregesäll. Denne var också en svag lärare. Då synbarligen eleverna gjorde dåliga framsteg i ämnet, indrogs ritläraretjänsten 1839.

Disciplinen bland lärjungarna var från början dålig. Man ansåg sig nödsakad att anmoda medlemmarna av direktionen och av stadens äldste att närvara vid lektionerna. Eleverna visade sinsemellan långt ifrån någon kamratanda. Rangskillnaden mellan gesäller och läringar trädde strax i dagen. De förra ville väl inte blotta sin okunnighet inför sina underordnade. De opponerade sig mot att undervisas tillsammans med lärpojckarna. Direktionen ansåg sig icke böra avvisa de äldres krav utan förklarade diplomatiskt, att saken kunde ordnas genom överenskommelse mellan Österling och dem. Dock skulle gesällerna lämna ersättning åt läraren, om hans tjänstgöringstid ökades.

Sedan skolan varit i verksamhet tre år, måste man söka erhålla en mera säker inkomst än man hittills haft. Vid sockenstämma 7/5 37 frågade ordföranden, om söndagsskolan, som börjat den 20 juli 34, skulle fortsätta eller i brist på medel nedläggas. Beloppet, som årligen erfordrades, belöpte sig på 100 rdr bco. En kommitté tillsattes för frågans ordnande med borgmästaren som ordförande. Skolan fick fortsätta sin verksamhet och erhöll det begärda anslaget.

I revisionsberättelsen över 1837 års skolräkenskaper framhålla revisorerna, att det icke är sällsynt, att ynglingar i skolan vid 14—15 års ålder icke kunna skriva sitt namn. Undervisningen bevisades vanligen av 40—50 ynglingar. Man kunde dock förmoda, att dubbla antalet vore i behov av undervisning. Revisorererna framställde den önskan, att åtgärder vidtoges, varigenom skolan skulle bliva i tillfälle att gagna i vidsträcktare mån än hittills¹.

Man hade sålunda kommit underfund med att söndagsskolan måste reformeras och utökas för att bli till verklig nytta för hant-

¹ OLIN, G.: Redogörelse för Lunds stads Lärlings- och aftonskolas verksamhet 1862—1882, Lund 1893 s. 4.

verksmän. Bland andra anmärkningar, som kunde framställas, var framförallt den, att undervisningen i teckning upphört. Medel insamlades genom subskription till en hantverksskola. Reglemente för de båda skolorna, hantverksskolan och söndagsskolan, antogs sent omsider av allm. barnskolans direktion 12/1 46. Undervisningen i hantverksskolan skulle lämnas på aftnarna. Till lärare hade utsetts seminarieföreståndaren P. Eklund, som med biträde av pastor J. Menander skulle svara för läsåmnena, och studenten H. J. Strömberg¹, som skulle undervisa i teckning.

---

¹ Strömberg uppgjorde ritningar till Akademiska Föreningens nybyggnad, vilka antogs 1848. S. blev stadsarkitekt i Göteborg.

Fruntimmersföreningens tillbyggnad till fattigskolan (åt Själbodgatan); inrymde Gaddeska flickskolan och småskolan.

Till slut några ord om dessa skolors vidare utveckling. Enligt 1842 års stadga skulle i samhällen, där flera folkskolor funnos, dessa stå under gemensam styrelse. Först 1846 beslöt sockenstämman, att allmänna barnskolans direktion skulle bestämma angående undervisningen i fattigskolan, och på fattigvårdsstyrelsens egen begäran övertog den 1853 även den ekonomiska förvaltningen i den mån den sammanhänge med undervisningen. Direktionen anmodade då andre stadskommministern V. Humbla att åtaga sig tillsyn över hela socknens folkskoleväsen. Den nye inspektören tog kraftigt itu med sin uppgift och åstadkom bl. a., att gossar och flickor i fattigskolan erhöilo skild undervisning. Bestämmelsen, att endast medellösa föräldrars barn skulle intagas i denna skola upphävdes först 1878.

Direktionen för allmänna barnskolan var angelägen, att denna skola icke skulle anses vara »en vanlig folkskola». Den mottog visserligen ett antal frielever men var en enskild skola, till vilken församlingen icke lämnade bidrag. Man önskade ombilda den till en mera fullständig praktisk skola. Därigenom skulle apologistklas-

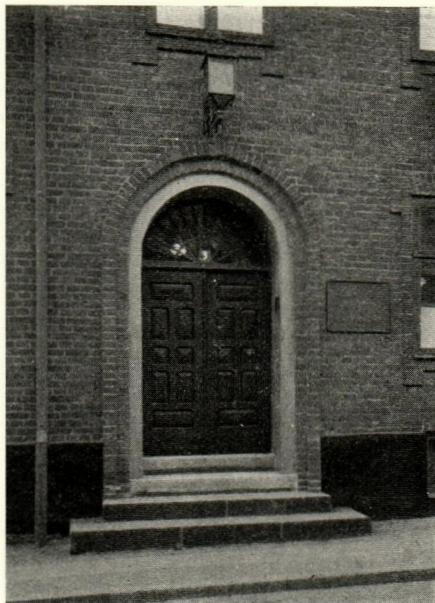
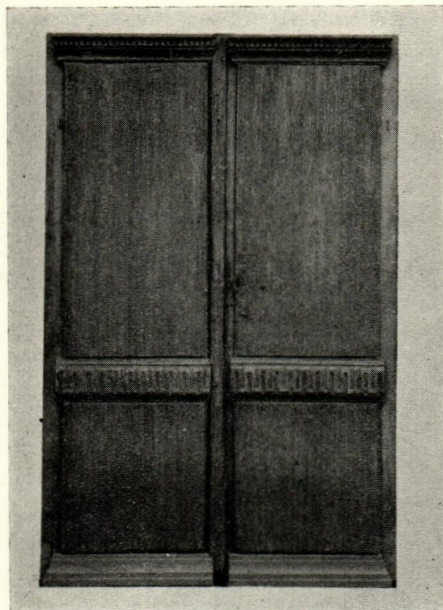
sen vid läroverket bliva överflödig. Ett förslag framlades 1846, att den lön och tjänsteårsberäkning, som tillkom läroverkets apologist, skulle överlätas på förste läraren i realskolan mot förbindelse för domkyrkoförsamlingen att i denna skola lämna kostnadsfri undervisning åt medellösa gossar och ynglingar. Förslaget, som förordats av sockenstämman och bifallits av K. Maj:t, kunde aldrig sättas i verket, då apologistkolorna indrogos 1849. Först 1863 beslöt K. Maj:t på styrelsens anhållan, att skolans reglemente av 1832 skulle upphävas och skolan som vanlig folkskola ställas under det av domkyrkoförsamlingen valda skolrådet. Den i skolan tillämpade lancastermetoden upphörde att tillämpas, då 1864 påbjöds, att barnen skulle indelas i klasser i stället för cirklar och omedelbart undervisas av läraren.

Damerna, som tagit hand om den hemlösa Hesslénska skolan, sammanslöto sig 1847 till en förening. Denna Fruntimmersförening nedlade ett oförtrutet arbete på att uppehålla och utvidga den Gaddeska slöjdskolan. De sökte också skaffa de minsta barnen i fattigskolan lämplig undervisning genom att skilja dem från de äldre eleverna och grunda en småbarnsskola. Redan 1847 hade de fått en sådan till stånd. I denna undervisades 70 å 80 barn¹. De behövde emellertid lämpliga lokaler för sina båda skolor. Genom det gamla medlet subscription och genom att erhålla bidrag från konserter och annat lyckades de få till stånd en tillbyggnad till fattigskolan, som 1853 stod färdig att tagas i bruk. I slöjdskolan infördes småningom även läsåmnen. Undervisningen i dem meddelades i fattigskolans lokaler och av dess lärare. Fattigskolans flickor och slöjdskolans elever undervisades i »lässkolan» på skilda tider och stodo under olika styrelser. Det är tydligt, att härigenom stridigheter lätt kunde uppstå. Fruntimmersföreningens styrelse ville för sin skola ha bestämmanderätt i ekonomiska frågor och vid tillsättande av lärarinna. Så uppstodo konflikter, som icke kunde sluta mer än på ett sätt, då folkskolorna mer och mer skulle formos efter samma plan. Föreningen fick slutligen 1903 avstå från all befattning med skolorna och miste dispositionsrätten över Gaddeska fonden.

Hantverksskolan, som förbundits med söndagsskolan, måste nedläggas efter tre år, då de insamlade medlen tagit slut. Även

---

¹ Den delades senare i två avdelningar, en högre och en lägre motsvarande en barnkrubba.

De gamla ingångsdörrarna till lancasterskolan (t. v.) och fattigskolan från 1836.

söndagsskolan upphörde 1850 men trädde åter i verksamhet tre år senare. Sedan kommunen 1861 anslagit hundskatten till skolan, uppgjordes nytt reglemente för en söndags- och aftonskola. Den fick egen styrelse men räknades fortfarande som folkskola. Sedan K. Maj:t 1882 beviljat skolan ett anslag för året på 1200 kr., övergick den 1884 att bli en teknisk skola och benämndes Lägre tekniska yrkeskolan, och därefter Tekniska skolan. 1922 ändrades namnet till Lärlings- och yrkesskolorna. 1926 flyttade dessa in i gamla fattigskolans lokaler.

S K R I F T E R

UTGIVNA AV FÖRENINGEN DET GAMLA LUND

1	[1919] Kartor över staden Lund och dess jordar från tiden före 1705 utg. av L. WEIBULL.	Nedsatt pris kr. 2: -
2	[1920] RYDBECK, O., Den äldsta kristna konsten i Skåne, Lund och Dalby.	” ” ” 2: -
3	[1921] QUENNERSTEDT, A., Mina första Lundaminnen.	” ” ” 2: -
4	[1922] WRANGEL, E., En Lundaskald och en skämtdikt om Lundaflickorna.	” ” ” 2: -
5	[1923] Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenningslängd utg. av G. CARL- QUIST. S. Klemens och Drottens rotar.	” ” ” 2: -
6	[1924] Lund på 1690-talet . . . 2. Krafts och Vårfru rotar.	” ” ” 2: -
7	[1925] WERNER, C. Blick på byggnadskulturen i det nuvarande Lund. ...	” ” ” 2: -
8-9	[1926-27] OSBERG, N. P., Lundaminnen från 1820-, 30- och 40-talen. Utg. av GUNNAR CARLQUIST.	” ” ” 4: -
10	[1928] FORSSANDER, J.-E., Utgrävningarna å Domkapitelhusets tomt. Sommaren 1927.	” ” ” 2: -
11	[1929] WIESELGREN, P., Lunds Akademi på 1820-talet. Personskildringar i brevform.	” ” ” 2: -
12	[1930] ERLANDSSON, H., Om vattendragen och den äldsta bebyggelsen i Lund.	” ” ” 2: -
13	[1931] BERG, J., Från gamla Lund. Några föremål i min samling.	” ” ” 2: -
14	[1932] WRANGEL, E., En lundensisk studentkrets vid 1800-talets mitt. Med teckningar av Carl Wetter.	” ” ” 2: -
15	[1933] KARLSON, W., Lundensiska yrkesmän. Tenngjutare.	” ” ” 2: -
16-17	[1934-35] VON SCHWERIN, H. H., Lundagårdshuset.	” ” ” 4: -
18	[1936] CLAESSON, HILDING, Lunds Kyrkogårdar. I.	Pris kr. 3: -
19	[1937] BLOMQVIST, RAGNAR, Fru Görvels gård i Lund.	” ” ” 3: -
20	[1938] AGRI, JANNE, Anteckningar om Lunds borgare på 1740-talet.	” ” ” 3: -
21-22	[1939-40] BLOMQVIST, RAGNAR, Tusentalets Lund.	” ” ” 6: -
23	[1941] ERNST, GUSTAF, Lunds Folkskolor före 1842.	” ” ” 3: -

Anmälan om inträde i Föreningen Det gamla Lund sker till skattmästaren, köpman ERIK RYDBECK, Kyrkogatan 23, Lund. Avgiften är 3:— kr. årligen. Ovan förtecknade äldre årgångar kunna av medlemmar, även nytillträdande, i mån av tillgång erhållas hos skattmästaren.